

DE FATTIGAS UTMANING¹

När de kristna först började skriva fanns ännu inte något krav på samhällsreform. Däremot ingick det som något självklart i kyrkofädernas världsbild, eftersom de i grund och botten betraktade all egendom som en *gåva*, eller snarare som ett *lån*, en nyttjanderätt som Gud själv ger åt den rike. Ingen ägare är mer än en förvaltare, en föreståndare med den samhälleliga uppgiften att förvalta sin egendom till förmån för sina fattiga bröder. Om han vägrar blir den onde rike paradoxalt nog till en *tjuv* av sin egendom, eftersom han använder den för annat ändamål än den är avsedd för. Om den blir stulen på detta vis upphör den ju att vara ett lån för samhälleligt bruk.

Johannes Chrysostomos är den allra häftigaste, han talar som en sannskyldig apostel för den sociala etiken.

De rika, säger han, förfogar över de fattigas egendom, även om den har skaffats på ärligt vis eller blivit lagligt ärvd.

När vi vägrar att ge bistånd åt de fattiga och dela med oss förtjänar vi att straffas som tjuvar. Vi är lika skyldiga som skatteindrivarna när de använder pengar som tillhör alla för sina egna behov.

De rika är ett slags rövare.

Säg aldrig: jag äger det som är mitt. Du äger det som tillhör andra. Allting i världen tillhör dig och alla tillsammans, precis som solen, luften, jorden och allt det övriga.²

Symeon den nye teologen upprepade Johannes' predikan på 1000-talet:

Pengarna och all egendom tillhör alla, precis som ljuset och luften vi andas.³

Denna princip blev djupt förankrad i det ryska folkets medvetande. Den ende som äger jorden är Gud, och det är därför som jorden är helig och tillhör alla. Enligt en oskriven lag är det andligt talat förbjudet att spekulera om marken

---

¹ Detta är den sista delen av en mycket längre artikel med samma namn.

² *Homilia* 11 över Lasaros; *homilia* 10 över Första Korinthierbrevet 3:4.

³ *Kateketiska tal* 9.

eller till och med att sälja den; man kan bara dela den efter vars och ens behov.

I sina homilior över Filemonbrevet⁴ går Johannes Chrysostomos bortom den personliga välgörenhet som Paulus undervisar om – att betrakta slaven som sin broder – och uppmanar de kristna slavägarna till att en gång för alla göra sina slavar fria. Detta är en anmärkningsvärd utveckling av samhällsmedvetandet. Den våldsamma kontrasten mellan rikedom och fattigdom störde hans känsla för social rättvisa. Han insisterade så starkt på den andliga plikten att bistå de fattiga att man kallade honom för ”Johannes välgöraren!”

De rika, sade han, slösar så mycket pengar på att dekorera sina hus och ta hand om sina djur att de försätter sina bröder i en brist och en nöd som är ovärdiga en människa. Människan, eller snarare Kristus i henne, är nära att svälta... Dina mulor bär på rikedomar, och Kristus dör av svält vid din dörr. Vad för slags eld krävs det för att straffa så brottsliga själar?

Kvinnorna som broderar bibliska scener på sina klänningar borde heller omsätta dem i praktiken.

Johannes uppmanar till att gå över från det symboliska till den levda verkligheten. Det handlar om mycket mer än enkel välgörenhet eller en etisk princip om goda gärningar. Det är att känna igen Kristus som gör sig till ett med den lidande fattige. Det är denna mycket evangeliska enhet (Matt 25) som bildar *det dogmatiska och sakramentala* elementet i den sociala relationen.

Basileios, som enligt Athanasios⁵ ”gjorde sig till en sjuk bland de sjuka för de sjukas skull,” citerar Jesaja (5:8) i sin homilia mot de rika: ”ve er som samlar hus efter hus och lägger åker till åker”, och han kommenterar:

Du säger att din egendom är din? Men det är därför att de rika är de första som förfogar över sin egendom och helt nyckfullt gör det till sin rätt att behålla den.

---

⁴ Homilia 1 och 3.

⁵ Brev till Palladios, P.G. 26, 1168 D.

Ambrosius ger uttryck för samma sanning: ”Girigheten har delat ut rättigheterna att äga.”⁶

Du är en tjuv (säger Basileios) om du förvandlar det du har fått att förvalta till din egendom... Brödet du äger tillhör den som hungrar.⁷

För Basileios är fattigdom som gränsar till nöd ett ont i samhället, ett himmelsskriande ont, och han påminner om hur den fattige under svälten säljer sina barn för ett stycke bröd. Guld, säger han, är ”ett fruktsamt monster som alstrar och förtär.”⁸ Symeon går ännu hårdare fram: ”Den rike är mördare av dem han inte har gett mat.”⁹

Proudhons berömda ord, ”egendom är stöld”, är inget annat än en sammanfattning av kyrkofädernas predikningar. Basileios, de båda Gregorios och Chrysostomos lägger grunden för en kristen samhällsordning. Landsflykt och martyrium har inte tillslutit ”Guldmunnen” och får bara fädernas röst att ljuda ännu starkare genom århundradena, ända till våra dagar. Deras tankar övergår vida den individuella välgörenheten och förutsätter en radikal och djup samhällsreform.

Johannes Chrysostomos talar om Antiochia. Kyrkan i denna stad, vars biskop han är, ger varje dag mat åt mer än 3 000 fattiga och tar hand om sjuka, fångar, pilgrimer och änkor. Kyrkans budget, som är tillräckligt stor för att täcka alla dessa utgifter, är ändå mindre än vad en enda av de rika i staden tjänar. Han noterar att Antiochias samhälle består av en minoritet rika, en minoritet fattiga, och mellan de båda finns de människor som har så mycket att de klarar sig. Chrysostomos’ beräkningar är förstås överdrivet enkla – han anser att om man gjorde en rättvis fördelning skulle hundra personer inte ha mer än en fattig att ta hand om, och all nöd skulle ögonblickligen försvinna. Men det är inte den tekniska sidan som intresserar oss, det är Johannes’ övertygelse om att man måste söka en lösning därför att den gudomliga rättfärdigheten kräver det. Det rör sig alltså om ett absolut och mycket exakt krav som inte alls är naivt. Den samhälleliga plikten gentemot den mänskliga gemenskapen gör en samhällsreform nödvändig, ett slags *delande* som

---

⁶ P.L. 15; 1303.

⁷ Homilia 6 och 7.

⁸ Homilia 2 över Psaltaren 14.

⁹ Kateketiska tal 9.

utplånar den himmelsskriande och outhärdliga orättvisan. Vilar inte rättvisan etymologiskt sett på rätten? Den är just den som ger åt var och en ”sin rätt.” Dess mål är det gemensamma goda som ligger till grund för gemenskapens rätt över de enskilda och över de rikas bruk av sin egendom. Johannes talar inte om kyrkan i Antiochia, han talar om staden och därför om samhället i Antiochia i dess helhet.

Kyrkofäderna uppmanar aldrig till hat eller klasskamp med allt våld det medför. Men när de talar om bistånd åt de fattiga bör man inse vilken ovanlig och enastående betydelse de ger åt denna term. Det är delandets fundamentala tema som sätts i centrum och utgör en radikal *andlig revolution*.

Begreppet välgörenhet har med tiden fått en snäv betydelse. För fäderna har det ingenting att göra med att kasta en slant i en luffares hatt eller att delta i en ”välgörenhetsbasar.” Det behövdes Léons Bloys upprörda vrede för att detta sätt att betala av sin skuld skulle brännmärkas. Hos fäderna är biståndet åt de fattiga en akt av delande som kan uppenbara gudsriket på jorden. Den ingår alltså som en del i den gudomliga frälsningsekonomin. Det finns en utomordentlig och mycket viktig definition hos den helige Kirill av Vita sjön (Beloozero), lärjunge till Sergej av Radonezj. I ett brev till prins Andrej säger han att för dem som lever i världen intar hjälpen åt de fattiga klosteraskesens plats och utgör därmed varje kristens grundläggande träning för det andliga livet. För den helige Tikhon av Voronezj och i senare tid fader Johannes av Kronstadt är ”fattighjälpen den mäktigaste böneformen.” Klemens av Alexandria säger att ”biståndet åt de fattiga samlar de fattiga till att ta himlen med storm.” Den rike, säger han, är välgörenhetens ”desperado.”¹⁰ Och Chrysostomos¹¹ säger:

Askesen är till nytta för asketen, men hjälper ingen annan; biståndet åt de fattiga sprider sina frukter bland alla. Den överträffar underverken och täcker alla synder, ty det är större att ge mat åt Kristus som svälter än att återuppväcka en död. Gud själv står i skuld till dig. Givmildhetens vingar bär till Guds tron, bortom alla änglar.

---

¹⁰ *Vem bland de rika kan räddas?*

¹¹ *Homilia 6 över Titus 2.*

Johannes når den yttersta gränsen när han jämför biståndet åt de fattiga med eukaristin: Eukaristin har blott ett enda altare i templet, men givmildhetens altare finns i varje gathörn och på alla torg.

Jakob visar i sitt brev vad biståndet åt de fattiga är till sin natur och i sitt dolda djup. Sök upp de fattiga i deras nöd, säger han – det är en akt av fullkomlig närvaro, ty Kristus gör sig till ett med den som lider. Låt oss minnas att för den helige Cyprianus är ”att dela med sig av vad man har detsamma som att ge Kristus i de fattiga att äta.”¹² Didaché betonar detta: ”Måtte din allmosa brinna i din hand”; uttrycket är förvånande och anspelar på lärjungarna i Emmaus: ”brann inte våra hjärtan inom oss när han talade till oss...”

För Gregorios av Nazianzos¹³ är inställningen till den fattige grundad i människans uppstigande till Gud och blir liksom ett svar på det väsentliga mysteriet. Det är genom att bistå de fattiga som människan får sin himmelska ”fasthet” och sanning och deltar i Guds kärleks evighet. För Gregorios av Nyssa¹⁴ är det att trasa sönder världens dolda enhet om man visar bort den fattige, det är att förkasta den ende Guden.

Urförsamlingen i Jerusalem fördelade till de fattiga genom diakonerna, och apostlarna bekräftade det. Av detta kan man förstå varför Hieronymus¹⁵ sätter givmildheten högre än till och med helgandet och smyckandet av kyrkobyggnader. Detsamma gäller för Chrysostomos:¹⁶

Gud har aldrig dömt någon för att inte ha smyckat våra tempel med fantastiska dekorationer, men dem som inte delar med sig åt de fattiga hotar han med helvetet.

I fädernas förståelse är biståndet åt de fattiga helt motsatt ”paternalismen” som vill samla sina ”tacksamma” kring sig, Eftersom människan inte är herre över sin rikedom består biståndet åt de fattiga inte enbart av det överflödiga. Den måste kosta på, och det är bara ett äkta delande som kan svara mot detta krav. Det monastiska livet är i detta avseende mycket tydligt och har mycket

---

¹² *Om biståndet åt de fattiga*, P.L. 4, 601.

¹³ Homilia 14 över vården av de fattiga.

¹⁴ *Om kärleken till de fattiga: predikan över ockret*.

¹⁵ *Över Matteusevangeliet* 50:3.

¹⁶ *Brev* 130, 4.

att lära ut. Ursprungligen var arbetet i klostren inte bara en asketisk övning. Den helige Theodulos sade: ”Vi måste ge mat åt de fattiga och sjuka genom vårt arbete.” De kloster som förr fanns i städerna eller alldeles i närheten fungerade ofta för de fattiga som dagens ”socialtjänst”. Den helige Abraham av Smolensk lät måla en enorm fresk av den yttersta domen över ingången till sitt kloster, med ett citat från Matteus 25:31,46. Den monastiska rörelsen förkunnar med kraft en verklig ”kyrkoevangelism” för alla; genom den talar evangeliet och ger uttryck för samhällets moraliska samvete.

Berdjajev understryker med rätta att evangeliet är oändligt mycket strängare mot rikedom, exploatering och sociala oegentligheter än mot sexuella felsteg. Det verkliga problemet med den sociala plikten har trängts undan och ersatts med en fullkomlig besatthet med den sexuella problematiken, och så har det förblivit till idag. Men enligt evangeliet¹⁷ är det de rika som inte kommer in i himmelriket, medan de botfärdiga skökorna går före de rättfärdiga och deras överflöd.

Enligt Ambrosius är det absolut oföränderligt att jordens goda är avsett för alla, och det är därför som ”den rike ger åt den fattige det som tillhör honom.” Som vi kan se har vi helt och hållet lämnat tanken på ”det överflödiga”. Bistånd åt de fattiga är resultatet av en global bedömning av den personliga rikedomen och nästans fattigdom. En sådan bedömning visar att den som är rik och ointresserad av sin egen frälsning är ett hinder för sin nästas frälsning. Sartre är ironisk i *Les mains sales* (”Smutsiga händer”, 1948), men vad han säger är sant och till och med skrämmande: ”Det är så bekvämt att skänka; det upprätthåller avståndet.” Det är därför som Lanza del Vasto svarar honom: ”Skänk inte – dela med dig!”

I sina kateketiska tal förklarar den helige Symeon den sociala ojämlikheten i det bysantinska samhället genom att sätta det jordiska riket mot det himmelska. Rättfärdigheten kallar på social välgörenhet, men välgörenheten är en förordning av rättfärdigheten som är inriktad på att göra sig själv överflödig. Augustinus säger:

Du ger bröd åt de hungriga; men det vore bättre om ingen var hungrig och du inte gav någon någonting.

---

¹⁷ Joh. 8:11

Under tiden sätter Gud rättfärdigheten som förmedlare mellan den ideala kärleken och den rådande förvirringen.

Det kristna sättet att närma sig lösningen

Kyrkofäderna förnekar inte den personliga äganderätten: ”Vad skulle det finnas för slags samhälle på jorden om ingen ägde någonting?” frågar sig Klemens av Alexandria. Men han citerar Lukas 19:9 för att visa att ägandepincipen är villkorlig och begränsad: ”i dag har frälsningen kommit till detta hus.” Frälsningen har kommit till den rike Sackeus därför att han ”ger hälften av vad han äger till de fattiga.” Egendomen är aldrig ett absolut, även om den har tillägnats på ärligt och lagligt vis. Den är alltid en del av den gemenskap som Gud har upprättat och grundat på rättfärdigheten. ”Den apostoliska sekten”, som på 300-talet förkunnade kommunism genom tvångsfördelning, blev inte desto mindre fördömd av kyrkan. Ett relativt välstånd är normativt för fäderna, eftersom det gör välgöreheten möjlig. Både det gemensamma ägandet och privatägandet är alltså grundade i rätten, men ägandet är alltid en förvaltning, det är aldrig automatiskt bara för ägaren, som inte är mer än innehavare av nyttjanderätten. Den personliga rätten underkastas gemenskapens högre värde i och med att han bär på en förvaltares ansvar för egendomen inför Gud. Den fattige har ingen rätt att individuellt ta över det som tillhör de rika. Fäderna förkunnade främst den andliga förvandlingen av människan, evangeliets *metanoia*, men de räknade också med den tvingande kraften i en offentlig laginstans om behovet skulle infinna sig och det brådskade.

Här finns en direkt analogi med det onda. Gud utplånar det inte med en gång i sin allmakt. Kristus har övervunnit döden genom döden. På samma vis handlar det inte om att utplåna den sociala ojämlikheten med tvång, utan om att vinna en andlig seger över ägandets lidelse. I extrema fall måste den offentliga makten rycka in. Staten är inte kallad till att förverkliga Guds rike på jorden, dess uppgift är att förhindra att världen blir till ett helvete och därigenom sätta de nödvändiga gränserna för det ondas utbredning.

Stoikernas berömda formulering – *volentem ducunt fata, nolentem trahunt* – säger att ödet leder dem som går med på det och släpar med sig den som motsätter sig det. I vilket fall finns det bara ett öde som oundvikligen

uppfylls. Bibeln och de första kristna texterna framställde de två vägarna av liv och av död och underströk att domen endast kommer att uppenbara de direkta konsekvenserna av det fria valet mellan två öden.

Frihetens största paradox är att den måste förverkligas. Människan är fri i sitt val, men själva valet är ett tvång, och att vägra välja är också att välja. Det finns alltså ett antinomiskt och gåtfullt tvång i själva frihetens hjärta. Det utplånar alla former av neutral obeslutsamhet och tvingar till att välja fritt, att helt gå med på den gudomliga rättfärdigheten eller förkasta den lika fritt. Om friheten överskrider gränserna för rättfärdigheten förvandlas den till nyckfullhet; har man en gång trätt ut ur nådens liv faller man på nytt under lagen och det nära förestående straffet. Om rättfärdigheten inte följs medvetet och fritt begränsas den individuella friheten. Människorna tvingas in under förordningar som förkunnas av den offentliga makten och dikteras av den internationella rätten.

Men kan den offentliga makten tvinga fram beslut som hör till det fria sinnet? Denna klassiska invändning är egentligen ett hyckleri, för man glömmer det oförtäckta våld som kyrkliga auktoriteter har gjort bruk av under historiens lopp. Den sanna ödmjukhet som de stora andliga förkunnar är inte svaghet, utan den största styrka; det är bara den som kan övervinna allt begär, all egenkärlek och nyckfullhet. Enligt dessa mästare är ödmjukheten konsten att befinna sig just på den plats som Guds vilja anger. Den är inte något dunkelt begär efter att vara brudgum och älskarinna, utan en ljus stig för brudgummens vän och Herrens tjänarinna.

Kyrkofäderna svarade på sin tids problem. På medeltiden motsvarade kyrkans språk samhällets språk. Idag är den teologi som finns i handböcker och hörs i predikningar på ett tragiskt vis fullkomligt inaktuell. Den uppvisar den ganska nyligen framställda splittringen mellan statisk religion och dynamisk tro. Men mer än någonsin är samhällsfrågan vår tids och varje människas stora fråga. Enligt Berdjajev har brödet på nytt blivit både en ekonomisk fråga om liv och död och ett andligt problem av avgörande betydelse för världens öde. Den yttersta domen ställer de ekonomiska frågorna om svält, sjukdom, ensamhet och lidande, som egentligen är den mänskliga andens problem. Under historiens lopp har kyrkan alltid medvetet varit kritiskt och misstänksamt inställd till statsmakten och dess lagar och strukturer. Den har bildat sin egen

kanoniska rätt och upprättat ett eget ekonomiskt system i sina kloster. Allt detta är nu otillräckligt, när den sociala frågeställningen på världsnivå förändras till sin natur och ställs i formen av internationell samhällsrätt, vilket eggar kyrkan till att återfinna sin universella dimension. I stället för den i dag icke-existerande *corpus christianum* förkunnar kyrkan en social *koinonia*. Men denna kräver uppoffringar och lidande, ty det kan inte finnas någon sann kommunikation utan att man gör andras lidande till sitt. Detta är innebörden av korset i historien och i varje personlig existens. Det ”ansvarsfulla samhället” har ett etiskt perspektiv och den ”ansvarsfulla kyrkan” har ett dogmatiskt perspektiv – det substantiella brödraskapet av alla, grundat i Kristi gudomliggjorda mänsklighet och i dogmen om Guds treeniga gemenskap. Kyrkan som *makro-anthropos* omfattar kosmos och samhälle och uppmålar en väldig vision ”inför den klara himlen och det öppna havet.”

Fäderna säger: Gud kan allt utom att tvinga människan att älska, även älska sin nästa. Tvånget som kommer från den samhälleliga plikten är en stark påminnelse och ett upprop som kommer från en andlig sanning: människan är kallad att i frihet omsätta den nödvändiga rättfärdigheten i verklighet. Herren själv underkastar sig sin Faders kall och säger till Johannes döparen: ”Låt det ske. Det är så vi skall uppfylla allt som hör till rättfärdigheten” (Matt 3:15). Kristus ”uppfyller” lagen. Ordet ”uppfylla” betyder just ”fylla upp” – lagens fullhet är detsamma som dess förvandling till nåd. Att påminnas om sin plikt kan göra människan uppmärksam på och känslig för rättfärdighetens mysterium. Den kan öppna henne för den fria kärlekens och självutgivandets gåva.

Det ord som Kristus har lämnat i världen dömer samhället, men det dömer också kyrkan och kräver av den en direkt insats som ingen annan kan göra i dess ställe. Kyrkan är inte längre en direkt faktor i historien, den styr inte längre på påtagligt vis. Däremot försätts den genom denna situation på ett högre plan än det ögonblickliga, som ett autentiskt *moraliskt samvete för mänskligheten*. Det är denna profetiska karisma som ger den en alldeles särskild kraft idag.

Ett sådant medvetande innebär inte någon moralism. Det är först och främst en militant eskatologi som upplyser. Det varnar för risken med att sätta en naiv tillit till mänskliga värden och den fristående tekniken, ty det rent

mänskliga finns inte. För fäderna finns det ingenting som är neutralt, ingenting som är profant. Det finns bara sådant som är helgat, gudomliggjort, eller sådant som är profanerat, demoniserat. Det moraliska medvetandet är en stark påminnelse om det bibliska budskapet att allt mänskligt kan samlas i Kristus, precis som världen kan stå under denna världens furstes tecken.

Sannerligen, jag säger er: den som tror på mig, han skall utföra gärningar som jag, och ännu större. Ty jag går till Fadern... Jag skall be Fadern, och han skall ge er en annan hjälpare (Jak 14:12,16).

Herrens himmelfärd, hans uppstigande till fadern, är denna treenighetsepikles hos Sonen. Han ber Fadern att sända den Helige Ande, och det är detta som utlöser pingsten. Pingstens mångfald av gåvor ger makt över den kosmiska och mänskliga naturen, och då skall människan ”utföra gärningar som jag, och ännu större...” Löftet är gränslöst.

Världen är fri att lyssna till samvetets röst, lyssna till Guds egen appell. Om den vill kan den utföra miraklet av de ”ännu större” gärningar som skulle förvandla jorden. Det finns skäl att betänka den kommunistiske diktaren Paul Eluards vackra ord: ”Allt behövs inte för att skapa en värld. Det behövs kärlek och ingenting annat.”

Om allting samlar sig på detta vis kan tecknen på ett universellt samförstånd ackompanjeras av översinnliga tecken på Guds rike och dess rättfärdighet. Om de troende lägger till politikernas ansträngningar sin egen djupa och uppriktiga enhet och om de åstadkommer den *ekumeniska epiklesen* kommer Gud själv tydligt och synligt att ställa världen inför det yttersta valet.

Se, jag ställer dig idag inför liv och lycka eller död och olycka. Du skall välja livet, så att du får leva (5 Mos 30:15-20).

Eftersom Gud har blivit människa kommer han själv – den fullkomliga människan – att väga med hela tyngden av sin korsfästa kärlek på människans slutliga val.

Mer än någonsin står människan på gränsen till det omöjliga möjliga, de övernaturliga naturliga miraklen och underverken, eftersom Guds kraft, som Gregorios av Nyssa säger,

är i stånd att skapa hopp där det inte längre finns något hopp och öppna en väg i det omöjliga.

Tidens tecken förkunnar det för oss, men tiden är kort och evangeliet varnar ständigt: ”må den som har öron höra...”

Paul Evdokimov